УДК 912.52

ОСМОНАЛИЕВА Г. К.
Ж.Баласагын атындагы КУУ, Бишкек.
OSMONALIEVA G.K.
J. Balasagun KNU, Bishkek

КЫРГЫЗ ТИЛИН КӨП ТИЛДҮҮ ЧӨЙРӨДӨ ОКУТУУДА ТИЛ БИЛҮҮ ДЕНГЭЭЛДЕРИ БОЮНЧА ЛЕКСИКАЛЫК МИНИМУМДУН МААНИСИ

Значение лексического минимума при обучении кыргызскому языку по уровням в полиязычной среде

The value of the lexical minimum in teaching the Kyrgyz language by the kyrgyz language by the lessons in multilingual environment

Бул макала "КР Мамлекеттик тили жвнундв" мыйзамдынын 30 жылдык маарекесине арналат жана акыркы мезгилдеги кыргыз тилин окутуудагы европалык стандарттарга негизделген ыкмалар, талаптар тууралуу. Мамлекеттик тилди внуктуруу жана баалоо системасын аныктоо боюнча зарылдыгы тилди уйрвнуугв негизги практикалык шарт катары - лексикалык минимум тууралуу.

Аннотация: *Аталган макалада кыргыз тилин квп тилдуу чвйрвдв окутууда тил билуу денгээлдери боюнча лексикалык минимумдун мааниси тууралуу жана КЫРГЫЗТЕСТ талаптарга жооп берген окутуу системасы тууралуу баяндалат.*

***Аннотация**: В статье рассматриваются вопросы преподавания кыргызского языка с использованием системы КЫРГЫЗТЕСТ, а также говорится о значении и применении лексического минимума для каждого уровня обучения.*

Annotation: The article discusses the issues of teaching the Kyrgyz language using the KYRGYZTEST system, and also talks about the meaning and application of the lexical minimum for each level of education.

Туйундуу свздвр: *лексика; квп тилдуу чвйрв; лексикалык минимум, заманбап методдор; тил билуу децгээлдери; стратегиялар; талаптар; угуу; суйлвв; окуу; жазуу; системалык уйрвтуу; жвнвквйдвн жогору окутуу; коммуникативдик билим беруу.*

Ключевые слова: *лексика; полиязычная среда; лексический минимум; современные методы обучения; уровни обучения; аудирование; говорение; чтение; письмо; системное обучение; обучение от простого к сложному; коммуникативное обучение.*

Key words: *multilingual environment., lexical minimum, grammatical minimum., concept of development of the state language., development strategy., levels of language teaching., European scale., lexical dictionaries., Kyrgyztest system., elementary, basic, intermediate, high., subtests. kyrgyz language.*

Азыркы мезгилде ааламдашуу процессные карата дуйнеде болуп жаткан саясий, маданий, экономикалык жана коомдук-социалдык глобалдуу ар кыл езгеруулер билим беруу системасына кирип, терец таасир тийгизууде. КРдин билим беруу тармактарында “Болон” системасына толук етуу жана европалык стандарттарга жооп бере турган программалар, долбоорлор жана ар кандай расмий документтер иштелип чыкты.

Андыктан мамлекеттик тил жаатында да езектуу езгеруулер, реформалар болууда. 2019-жылдан баштап Кыргызстандын аймактарында ортоцку билимге ээ болгон окуучулар "Кыргызтест" сертификатын алып, ЖОЖдорго В1 децгээли менен келе баштады. Ал эми жогорку жайларда 1-курска келген студенттерди В2 децгээлдеги окуу программасы менен окутуу абзел.

КРдин мамлекеттик тилди жана тил саясатын еркундетуу боюнча 2014-2020-жылдарга карата Улуттук программа иштелип чыккан жана Кыргыз Республикасынын ар бир жараны бала бакчадан, мектептен баштап, ЖОЖдорго чейин, европалык стандарттарга жооп берген, тил билуу денгээлдери боюнча уйренуп, тил каражаттар системасын тушунуу зарыл.

Тил каражаттар системасында лексика эц негизги, тил уйретуудегу керектуу компоненттин бири болуп жана **угуу (аудирование) суйлее (говорение), окуу (чтение), жазуу (письмо)** багытында речти еркундетууде ошондой эле негизги элементтерден болуп эсептелет**.** Тилди мыкты ездештуруу учун тилди уйренуу гана максатын кездебестен, аны енуктуруу жана анын баалоо системасын аныктоо зарыл. Биздин елкеде мамлекеттик тилди билуу денгээлин аныктоо максатында “Кыргызтест” системасы иштелип жайылтылууда.

Аталган Кыргызтест системасы тилди уйретууде эл аралык тажрыйбаларга таянып, тилди билгиси келгендердин, негизги коммуникативдик компетенцияларын еркундетуу жана баалоо максатын кездеат. Аталган система Кыргыз Республикасындагы жарандардын, башка улуттагы элдердин жана чет елкелуктердун кыргыз тилин билуу денгээлин жана башка тилди колдонуунун компетенттуулугун аныктайт.

Аталган системанын методикалык базасы КРдин окутуу боюнча стандарттарына таянып тузулген жана кыргыз тилин билуу учун коммуникативдик компетенцияларды талап кылууда.

Тилди уйренууде негизги практикалык шарт катары - **лексикалык минимум** эсептеленет. Албетте, лексикалык минимумду тузуу активдуу жана пассивдуу сездуктун тузулушуне, сездук фонддун жана сез байлыктын есушуне себепкер болууда.

Кеп жылдар бою кыргыз тилинин окутуучулары кыргыз тилин ***формалдык грамматиканы уйренуу*** турунде гана берип келген болчу, тил уйренуучулер кебунче эрежелерди

жаттап, бирок суйлее речин, сез байлыгын енуктуре албай келгени баарыбызга белгилуу. Жакын арадан баштап гана, азыркы мезгилге чейин Кыргыз Республикасынын мектептеринде жана ЖОЖдордо кыргыз тилинин грамматикасына басым кылбастан, анын лексикалык каражаттарына, лексикалык минимумуна жана студенттердин суйлее речине кенул буруучуга талап коюла баштады.

Кыргыз Республикасынын Билим беруу жана илим министрлигинин жалпы билим беруу стандартында: кыргыз тили жана орус тили боюнча орточо ар бир студент 4000сезге чейин билиши зарыл деп жазылган. Кеп жыл бою, азыркы мезгилге чейин окутуучулар балдарды **баштooч, ортоцку жана улантуучу** топторго белуп окутуп келе жатышат.

Бирок мезгилдин шартына жараша ЖОЖдордо, езгече КУУда, БГУда, “Манас” Кыргыз-Турк ж.б. КРдин университеттеринде орус жана башка улуттар аз болгондугуна байланыштуу, баштооч, ортоцку топтор жокко эсе. Ал эми айрым топтордо бирин-серин 2-4ке чейин башка улуттардагы студенттер окушат, логика боюнча жана группалардын саны 12-15ке чейин болгондугуна байланыштуу сабакта башка улуттардан турган **кеп тилдуу чейре пайда болууда.** Ошондой эле КРдин Мамлекеттик тилди енуктуруу жана еркундетуу боюнча 2014-2020-жылынын Улуттук программасынын жана КЫРГЫЗТЕСТ тарабынан мамлекеттик тилди билуу денгээлине коюлган талаптардын негизинде, кыргыз тили боюнча сездердун жана сез айкаштардын минималдык жыштыгы сунушталып, ар бир тил билуу децгээлдери кеп тилдуу чейреге багытталып киргизилууде.

Алар: А1 - элементардык; А2 - базалык; В1 - ортоцку; В2 - ортодон жогору; С1 жогорку деген децгээлдерди тузет. Аталган м**инимум -** кыргыз тилин ез алдынча уйренууге сунушталган жана тил билуу децгээлин аныктоого багытталган. Сунушталган минимум - дуйнелук жана

европалык стандарттарына, тил билуу денгээлдер шкаласына жана принциптерине негизделип тузулген.

Андан тышкары, европалык чет тилдерди уйретуу стандарттарына негизделип, Кыргыз Республикасынын коомдук-социалдык езгечелуктерун эске алуу менен тузулген.

***Элементардык** А1 децгээлинде - 900 сез бирдигин жана негизги этикеттик сез айкаштарын билуу зарыл, бул денгээлге теменкудей тилдик жана кептик кендумдер ишке ашырылат:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билуу;

-чакан келемдегу текстти же билдирууну окуп, жалпы маанисин тушуне билуу;

-чакан келемдегу так жана жай айтылган же окулган аудиотексттин же билдируунун жалпы маанисин тушуне билуу;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен езунун оюн оозеки жана жазуу турунде билдире алуу.

***Базалык** А2 денгээлинде - 1300 активдуу сез бирдиги жана негизги этикеттик сез айкаштарын камтыган лексикалык минимум болуш керек:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билуу;

-чакан келемдегу айтылган же окулган аудиотексттин же билдируунун жалпы маанисин тушуне билуу;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен езунун оюн оозеки жана жазуу турунде билдире алуу;

***Орто В1** децгээлинде - студенттер жана жалпы тил уйренуучулер 3000 активдуу сез бирдигин жана негизги этикеттик сез айкаштарын камтыйт:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билуу;

-ушул денгээлге ылайык келген текстти же билдирууну окуп, негизги маанисин тушуне билуу;

-чакан келемде так жана жай айтылган же окулган аудиотексттин же билдируунун негизги маанисин тушуне билуу;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен езунун оюн расмий жана расмий эмес стилде оозеки жана жазуу турунде билдире алуу.

Ортодон жогору В2 денгээлине - жараша теменкудей тилдик жана кептик кендумдер ишке ашырылат:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билуу;

-турдуу жанрдагы текстти же билдирууну окуп, негизги жана кемускеде берилген (имплициттик) маалыматты тушуне билуу;

-чакан келемде айтылган же окулган аудиотексттин негизги маанисин тушуне билуу;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен езунун оюн расмий стилде оозеки жана жазуу турунде билдире алуу.

Ортодон жогору денгээлде суйлеген адамдын езунун иш чейресуне жана кырдаалга жараша таасир этуучу мунездегу кайрылууларды жасай билуу керек.

Ортодон жогору В2 денгээл 6000 активдуу сез бирдигин жана этикеттик сез айкаштарын камтыйт.

-Ал эми **жогорку С1** денгээли 9000 активдуу сез бирдигин жана этикеттик сез айкаштарын камтып, жогорку денгээлге жараша теменкудей тилдик жана кептик кендумдерду камтыйт:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билуу;

-турдуу жанрдагы келемдуу текстти окуп, негизги жана кемускеде берилген (имплициддик) маалыматты тушуне билуу;

-табигый ылдамдыкта айтылган оозеки кепти тушуне билуу;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен езунун оюн расмий жана расмий эмес оозеки жана жазуу турунде билдире алуу;

-жогорку денгээлде суйлеген адам езунун иш чейресуне жана кырдаалга жараша, оозеки же жазуу жузунде таасир этуучу мунездегу кайрылуулар менен эл алдында даярдыгы жок суйлей билуусу ишке ашырылат.

Демек, ЖОЖдордун окутуучулары мамлекеттик тил боюнча европалык шкала принциптерине таянып тил уйретууде Кыргызтест системасынын женекейден - жогорку децгээлге чейин тил билуу принцептерии колдонуп, ар бир топту **кеп тилдуу чейреде** (полиязычная среда) окутуу принциптерине таяныш керек.

Албетте, денгээлдер боюнча окутууда лексикалык минимумдардын тузулушуне жана активдуу сездукту системалоого кылдат кенул буруп, жазуу жана кеп речин талдоо зарыл. Буга байланыштуу тил уйренуп жаткан жарандар, студенттер, кайсы денгээлде уйренбесун, эц негизгиси -

1) коммуникативдик прищиптерге ээ болуп, тилдик каражаттарды туура колдонушу зарыл;

2) алар логикалык ой жугуртуп, свздврду свз айкаштарды группаларга бириктирип, тема жана тематика боюнча бвлушу абзел;

3) тилди уйренуп жаткандар, ар бир тилдик каражаттарды тушунуп, туура колдонууга мумкунчулугун жумшаш керек.

4) дздврунун оюн так жана эркин билдириши керек.

Жыйынтыктап айтканда, кеп тилдуу чейреде тилди уйретуудегу эц негизги принциптери болуп: системалык уйретуу, женекейден татаалга карата окутуу, коммуникативдик билим беруу жана натыйжалык принциптери эсептелет.

Ал эми лексикалык минимумдардын тузулушу жана децгээлдер боюнча лексикалык сездуктердун топтому кеп тилдуу чейредегу тил уйренуп жаткандарга ар бир децгээлдин чегинде - канча сезду, сез айкаштарды жана суйлемдерду билип, суйлее речинде колдоно билуусун аныктайт. Андан тышкары, теменку децгээлдердерден эц жогорку С1 децгээлге карай етушуне убакыт берет жана кеп тилдуу чейреде коммуникативдик негизде тилди системалык жагдайда уйренуу учун ыцгайлуу шарт тузет.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Абдувалиев И. Азыркы кыргыз тили. - Б., 1997.
2. Добаев К.Д. Обучение кыргызскому языку в русскоязычной школе.- Б., 2000
3. Топоева-Ставицкая Б.Б. Мамлекеттик тилди билуу денгээлине коюлган талаптар. - Б., 2017.
4. Осмоналиева Г.К. Кыргызский язык, методические указания для студентов нефилологических факультетов. - Б., 2007.
5. Осмоналиева Г.К. Кыргыз тили боюнча тесттердин жыйнагы. Ж.Баласагын атындагы КУУ. - Б.,2017.
6. КРдин 2014-2020- жылдын мамлекеттик тилди еркундетуу жана енуктуруу боюнча улуттук программасы.
7. Чыманов Ж.А. Тил жана кеп женунде сез. - Б., 2005.
8. Кыргыз тили -Wikipedia
9. КР Окметунун 2017-жылдын, 21-ноябрындагы № 757 токтому.
10. www. kygyztest. go v. kg.

Рецензенттер: **Добаев. К. -** педагогикал илимдеринин доктору КР Билим беруу академиясынын профессору

Ишекеев. Н. - Педагогика илимдеринин доктору, профессор, КР Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын терагасы.